

دانشگاه باقرالعلوم (ع)
(عبر دولتی - غیر انتفاعی)

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

گونه شناسی اخبار تحریف شده مربوط به شش خلیفه نخست در منابع تاریخی مشهور اهل سنت

استاد راهنما:

دکتر سید حسین فلاح زاده

استاد مشاور:

دکتر محمد رضا هدایت پناه

نگارش:

سید ابوالحسن احمدی فروشانی

اردیبهشت 95

تقدیم:

این رساله ناچیز تقدیم می شود به ساحت مقدس بقیه الله الاعظم حضرت حجة بن الحسن العسکری 7 و امیدوارم به عنوان یک سرباز نالایق این تلاش و کوشش بتواند مورد رضایت آن حضرت واقع شود. هم چنین تقدیم می کنم به ارواح همه علمای شیعه که بدون ادعا و تا سر جان دین خود را در راستای مذهب حقه شیعه اداء کردند.

تقدیر:

در ابتدای پژوهش بر خود لازم می دانم تا از زحمات همه اساتید گروه تاریخ اسلام و اساتید حوزه علمیه قم که افتخار شاگردی آنان را داشتم، تشکر کنم. هم چنین از استاد راهنمای عزیزم جناب دکتر سید حسین فلاح زاده و استاد مشاور خود حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد رضا هدایت پناه که کمک شایانی در تدوین و نگارش این رساله داشتند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده:

عنوان این پایان نامه گونه شناسی اخبار تحریف شده مربوط به شش خلیفه نخست در منابع تاریخی مشهور اهل سنت است. سؤال اصلی این رساله به این شرح می باشد: تحریف اخبار مربوط به شش خلیفه نخست پیامبر اکرم (ع) در منابع معروف اهل سنت به چه میزان و در قالب چه گونه هایی صورت گرفته است؟ فرضیه: تحریف اخبار مربوط به شش خلیفه نخست پیامبر اکرم در منابع معروف اهل سنت به میزان گسترده ای صورت گرفته و در قالب هایی چون تحریف در اسامی و حذف کردن سخنان، تبدیل سخنان و مبهم ساختن واقعہ شکل گرفته است.

با توجه به این که مورخین و محدثین اهل سنت در حوزه تاریخ اسلام به خصوص سیره نبوی مشهور هستند و در غالب پژوهش های تاریخی به کتب آنها استناد می شود ما درصدد بررسی منابع معروف آنان هستیم و می خواهیم در این رساله با بررسی گزارشات آنها خیانت ها و پنهان کاری های این مورخین معروف را برملاء کنیم. از آن جایی که اصل در قبول گزارشات تاریخی وثاقت مؤلفین آنها و قرار نگرفتن در معرض اتهام به خیانت و فریبکاری است لذا در این پژوهش اثبات می شود که مورخین و محدثین بزرگ اهل سنت درصدد پنهان کاری و خیانت در گزارش های تاریخی هستند و حقیقت آنها را از ما مخفی کرده و ما را از اشراف کامل به واقعه تاریخی دور می کنند. به همین علت نمی توان گزارشات آنان را خصوصاً در مسائل اختلافی و وقایع حساس تاریخی اخذ کنیم. و به این نتیجه می رسیم که اگر می خواهیم به گزارشات اطمینان پیدا کنیم و به وقایع تاریخی اشراف کامل داشته باشیم باید به منابعی تکیه کنیم که دور از هر گونه خطا و اتهام به خیانت و پنهان کاری باشد. درپایان ذکر این نکته لازم است که ما در این رساله به اخباری که توسط مورخین و محدثین اهل سنت تحریف شده اند می پردازیم لذا این پژوهش شامل تحریف چاپی یعنی تحریفی که از جانب ناشرین در چاپ کتب تاریخی اعمال می شود نمی گردد.

واژگان کلیدی: گونه شناسی، اخبار، تحریف، منابع، اهل سنت.

فهرست مطالب

1..... **فصل اول**

1..... **کلیات و مفاهیم**

1- طرح تفصیلی پایان نامه.....

2..... بیان مسأله :

2..... اهمیت و فایده آن : (ذکر فواید علمی یا کاربردی).....

2..... سابقه تحقیق : (ذکر سابقه دیدگاه ها و مهمترین تحقیقات «کتاب ، پایان نامه ، مقاله»).....

2..... اهداف تحقیق : (شامل اهداف علمی ، کاربردی و ضرورت های خاص انجام تحقیق).....

2..... سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق :.....

3..... پیش فرض های تحقیق:.....

3..... روش انجام تحقیق:.....

3..... سازمان دهی تحقیق: (ذکر عناوین اصلی و فرعی فصول).....

3..... 2- مفاهیم.....

3..... گونه شناسی اخبار تحریف شده:.....

4..... شش خلیفه نخست:.....

4..... منابع تاریخی مشهور اهل سنت:.....

4..... اشکال تحریف:.....

5..... توجه:.....

5..... دو نکته ضروری:.....

6..... 3- معرفی و نقد منابع.....

Error! Bookmark not defined...... **فصل دوم**

Error! Bookmark not defined...... **گزارشات تحریف شده مربوط به سه خلیفه اول**

Error! Bookmark not defined...... گفتار اول: اخبار تحریف شده مشترک بین ابوبکر و عمر وعثمان

Error! Bookmark not defined...... مورد اول: فرار خلفاء در جنگ احد

Error! Bookmark not defined...... مورد دوم: ترور پیامبر اکرم 6

- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار دوم: اخبار تحریف شده مشترک بین ابوبکر و عمر
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد اول: مشاوره در جنگ بدر
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد دوم: فرار در جنگ خیبر
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد سوم: نظر حضرت علی 7 و عباس نسبت به ابوبکر و عمر
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار سوم: اخبار تحریف شده مختص به خلیفه اول ابوبکر
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد اول: نقش ابوبکر در جنگ حنین
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد دوم: ابوبکر و ابلاغ سوره توبه
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد سوم: نزاع با عقیل
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد چهارم: لحظه آخر مرگ
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار چهارم: اخبار تحریف شده مختص به خلیفه دوم عمر
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد اول: فرار در جنگ بدر
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد دوم: عمر در صلح حدیبیه
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد سوم: جنگ حنین
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد چهارم: اعتراض به مناسک حج
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد پنجم: حدیث دوات و قلم
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد ششم: تغییر سنت پیامبر 6
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد هفتم: جهل عمر
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد هشتم: هجوم به خانه حضرت زهرا 3
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار پنجم: اخبار تحریف شده مختص به خلیفه سوم عثمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد اول: فرار در جنگ احد
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد دوم: جهل عثمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد سوم: اسامه و عثمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد چهارم: مقتل عثمان
- Error! Bookmark not defined.** ..... **فصل سوم**
- Error! Bookmark not defined.** ..... **گزارشات تحریف شده مربوط به حضرت علی و امام حسن 8**
- Error! Bookmark not defined.** ..... گفتار اول: اخبار تحریف شده مختص به حضرت علی 7
- Error! Bookmark not defined.** ..... مورد اول: حدیث یوم الدار

Error! Bookmark not defined. .... مورد دوم: فرستادن حضرت علی 7 به یمن

Error! Bookmark not defined. .... مورد سوم: عایشه و بغض او نسبت به امیرالمؤمنین 7

Error! Bookmark not defined. .... مورد چهارم: علم و قضاوت های حضرت علی 7 و اعتراف عمر به عجز خود

Error! Bookmark not defined. .... گفتار دوم: اخبار تحریف شده مختص به امام حسن 7

Error! Bookmark not defined. .... مورد اول:

Error! Bookmark not defined. .... مورد دوم:

Error! Bookmark not defined. .... مورد سوم:

Error! Bookmark not defined. .... مورد چهارم:

Error! Bookmark not defined. .... **فصل چهارم**

Error! Bookmark not defined. .... **گزارشات تحریف شده مربوط به معاویه**

Error! Bookmark not defined. .... مورد اول: لعن و نفرین معاویه

Error! Bookmark not defined. .... الف - آواز خوانی معاویه و نفرین پیامبر اکرم 6:

Error! Bookmark not defined. .... ب - سب کردن معاویه توسط سعید بن مسیب:

Error! Bookmark not defined. .... ج - لعن معاویه توسط ابن عباس:

Error! Bookmark not defined. .... د - لعن معاویه توسط پیامبر اکرم 6:

Error! Bookmark not defined. .... مورد دوم: رد صلاحیت معاویه توسط پیامبر 6

Error! Bookmark not defined. .... مورد سوم: مکاتبات بین معاویه و محمد بن ابی بکر

Error! Bookmark not defined. .... مورد چهارم: معاویه و ابوذر

Error! Bookmark not defined. .... مورد پنجم: بیعت با یزید و موضع گیری عبدالرحمن بن ابی بکر

Error! Bookmark not defined. .... نتیجه گیری:

Error! Bookmark not defined. .... **فهرست منابع**

فصل اول

کلیات و مفاهیم

1- طرح تفصیلی پایان نامه

بیان مسأله :

تحریف در لغت به معنای برگرداندن و تغییر دادن است و در اصطلاح به معنای دگرگون ساختن و تغییر دادن چیزی یا سخنی است.

در حوزه تاریخ تحریف را می توان دستکاری و تغییر دادن روایات تاریخی دانست که به اشکال متفاوتی در قرون گذشته صورت گرفته است:

- 1- تحریف در اسامی که یا به صورت آوردن فلان یا رجل به جای اسم یا به صورت کلی گویی و چشم پوشی از افراد مثل بعض الرجال ، بعض النساء آمده است.
  - 2- حذف کردن سخنان در قالب برخی کلمات و جملات آن .
  - 3- تبدیل سخنان افراد اعم از پیامبر اکرم و دیگران .
  - 4- مبهم ساختن واقعه با استفاده از کلمات ابهام مثل کذا و کذا .
- با توجه به اعمال شدن تحریف و اشکال آن در منابع تاریخی در قرون اسلامی، در این رساله در صدد بررسی تحریف در منابع برجسته اهل سنت در ارتباط با شش خلیفه نخستین می باشیم.

اهمیت و فایده آن : (ذکر فواید علمی یا کاربردی)

با توجه به مشهور بودن مورخین و محدثین اهل سنت در موضوع تاریخ اسلام به خصوص سیره نبوی و استناد پژوهش ها و گزارش های تاریخی به این منابع از یک سو، و وجود تحریف و اشکال مختلف آن در این گونه آثار از سوی دیگر، انجام این پژوهش ضروری می نماید.

سابقه تحقیق : (ذکر سابقه دیدگاه ها و مهمترین تحقیقات «کتاب ، پایان نامه ، مقاله»):

اگر چه بعضی از محققان مثل علامه امینی در الغدیر و سید میلانی در تشییدالمراجعات و مرحوم مظفر در دلائل الصدق به مواردی از تحریفات اشاره کرده اند اما در ارتباط با تحریف در اخبار و حوادث تا کنون کار مستقلی صورت نگرفته است و آنچه تا کنون صورت گرفته است تحریف در چاپ ها می باشد.

اهداف تحقیق : (شامل اهداف علمی ، کاربردی و ضرورت های خاص انجام تحقیق)

- 1- شناسایی میزان و حجم تحریفات صورت گرفته در منابع مشهور تاریخی
- 2- شناسایی قالب ها و مدل های تحریفات به کار رفته
- 3- شناسایی مؤلفینی که دست به تحریف زدند
- 4- روشن نمودن مبهمات و اصل تحریف نشده اخبار حتی المقدور

سوالات (اصلی و فرعی) تحقیق :

سوال اصلی: تحریف اخبار مربوط به شش خلیفه نخست پیامبر اکرم در منابع معروف اهل سنت به چه میزان و در قالب چه گونه هایی صورت گرفته است؟

سوالات فرعی:

- 1- تحریف چیست و اشکال آن کدام است؟

- 2- تحریف چگونه در اخبار مربوط به سه خلیفه اول صورت گرفته است؟
- 3- تحریف چگونه در اخبار مربوط به حضرت علی و امام حسن 8 صورت گرفته است؟
- 4- تحریف چگونه در اخبار مربوط به معاویه صورت گرفته است؟

پیش فرض های تحقیق:

- 1- اخبار مربوط به شش خلیفه نخست در بسیاری از متون تاریخی اهل سنت انعکاس یافته است.
- 2- کتب تاریخی اهل سنت در پژوهش های تاریخی کاربرد گسترده ای دارند.

روش انجام تحقیق:

- 1- نوع روش پژوهش: توصیفی ✓ همبستگی ○ تجربی ○ تاریخی ✓ علی ○
- 2- روش گرد آوری اطلاعات: میدانی ○ کتابخانه ای ✓ موارد دیگر ذکر شود.
- 3- ابزار گرد آوری اطلاعات: پرسشنامه ای ○ مصاحبه ○ مشاهده ✓ فیش ○ موارد دیگر ذکر شود.

سازمان دهی تحقیق: (ذکر عناوین اصلی و فرعی فصول)

فصل اول: در فصل اول به بررسی کلیات و مفاهیم خواهیم پرداخت.

فصل دوم: گزارشات تحریف شده مربوط به سه خلیفه اول مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

فصل سوم: گزارشات تحریف شده مربوط به حضرت علی و امام حسن 8 مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

فصل چهارم: گزارشات تحریف شده مربوط به معاویه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

2- مفاهیم

گونه شناسی اخبار تحریف شده:

معنای تحریف در لغت و اصطلاح گذشت که به معنای برگرداندن و تغییر دادن بود، ولی در حوزه تاریخ منظور از تحریف به دستکاری و تغییر دادن روایات تاریخی است. به عبارت دیگر دست بردن در حوادث و واقعیات تاریخی و انعکاس ندادن آن ها به صورت کامل و تام، که مخاطب را یا به غلط بیاندازد و یا او را از دستیابی به وقایع تاریخی دور کند، که این بزرگ ترین ضربه به فهم و شعور و اعتقادات مخاطبین به ویژه آیندگان می باشد. و شاید هم ادامه و دنباله ی همان منع حدیث باشد که بعد از پیامبر 6 به دستور خلفا صادر شد.

منظور از گونه شناسی، انواع و اشکال تحریف است. تحریف اشکال و انواع مختلفی دارد که ما به تحریفی که از جانب خود مورخین و محدثین و گزارش کنندگان صورت گرفته می-پردازیم. لذا به تحریفی که از جانب ناشران صورت می-گیرد که به تحریف چاپی معروف است نمی-پردازیم، که اصل ماجرا را مورخین آورده اند ولی دست های خائن در چاپ کتاب آن ها را حذف کرده اند، که موارد آن بسیار است و کارها و پایان نامه های مستقلی درباره این موارد (تحریف چاپی) صورت گرفته است.

بنابراین ما به انواع تحریف اخبار تاریخی از سوی مورخین و محدثین می پردازیم که در قسمت بعدی اشکال آن را توضیح می دهیم.

شش خلیفه نخست:

در این رساله گزارشاتی که درباره ی شش خلیفه بعد از پیامبر تحریف شده، بررسی می شود. منظور از شش خلیفه، خلفائی هستند که به ظاهر بعد از پیامبر اکرم 6 به خلافت و حکومت رسیدند که عبارتند از: ابوبکر و عمر و عثمان و حضرت علی 7 و امام حسن 7 و معاویه، که کاری به حق بودن یا باطل بودن خلافتشان نداریم.

گزارشات تحریف شده در غیر از این شش خلیفه وجود دارد، مثلا گزارشاتی که از صحابه یا زنان پیامبر و... تحریف شده و به دست ما رسیده، ولی در این رساله فقط به گزارشات تحریف شده درباره ی شش خلیفه نخست بعد از پیامبر اکرم 6 پرداخته شده است.

منابع تاریخی مشهور اهل سنت:

این گزارشات تحریف شده را ما در منابع تاریخی مشهور اهل سنت بررسی می کنیم چرا که اولاً مورخین اهل سنت معروف و مشهور هستند و غالباً در گزارش های تاریخی درباره ی صدر اسلام به این منابع ارجاع و استناد داده می شود، و به عبارت دیگر مورخین اهل سنت شناسامه تاریخ اسلام شده اند که هر بیگانه ای که می خواهد از تاریخ اسلام اطلاعی پیدا کند به آن ها رجوع می کند. ثانیاً انگیزه و تمایل برای تحریف در بین آن ها زیاد است.

نکته دیگر این است که منظور از منابع تاریخی اهل سنت فقط مورخانی که صاحب کتاب تاریخ هستند مثل طبری و ابن اثیر نمی باشد، بلکه هر گزارش تاریخی که به صورت تحریف شده به دست ما رسیده است چه از کتب تاریخی باشد و چه از کتب حدیثی و چه از کتب رجالی و تفسیر... لذا کتب حدیثی، رجالی مثل صحیح بخاری و مسلم و... پر از گزارش های تاریخی است که به مناسبت در کتب شان به تاریخ صدر اسلام پرداخته اند. پس حوزه کاری ما فقط کتب مخصوص تاریخی مثل تاریخ طبری نمی باشد، گرچه خود طبری هم یک محدث است.

اشکال تحریف:

همان طور که گفتیم تحریفی که از طرف مورخین و صاحبان کتب صورت گرفته (نه تحریف چاپی) دارای انواع و اشکالی است که ما به پنج نوع آن در این رساله می پردازیم:

1- تحریف در اسامی افراد: مورخ شخص و فرد اصلی واقعه را به خاطر مصالحی ذکر نمی کند و به جای آن (فلان) یا (رجل) می گذارد و می گوید مثلاً پیامبر اکرم 6 فلان شخص یا رجل و فردی را لعن و توبیخ کرد. و یا اینکه مورخ برای پنهان کردن فرد مورد نظرش، آن را به صورت کلی می آورد مثلاً می گوید: بعضی از انصار یا اصحاب گفتند و... این قبیل تحریف را به تحریف در اسامی معین کردیم.

2- مبهم ساختن واقعه: مورخ با استفاده از کلمات ابهام مثل کذا و کذا، بعضی از اتفاقات یک واقعه را مبهم می کند مثلاً فردی می گوید: اگر این کار را نکنی من کذا و کذا می کنم.

3- تحریف در تبدیل سخنان افراد: سخنان افراد اعم از پیامبر اکرم 6 و دیگران را تبدیل می کنند که به خاطر مصالح و اهدافی، کلام افراد را تغییر می دهند. مثلاً پیامبر اکرم 6 درباره معاویه می فرماید: هر گاه معاویه را بر منبر من دیدید به قتلش رسانید. بعضی از مورخین

کلمه (فاقتلوه) را تبدیل به (فأقبلوه) کردند. یعنی هر گاه معاویه را بر منبر من دیدید، قبولش کنید.

4- تحریف در حذف کردن سخنان افراد: بعضی از مورخین ومحدثین در یک گزارش تاریخی، برخی از کلمات یا جملات یک شخص را به خاطر حفظ آبروی آن حذف می کنند.

5- تحریف در سانسور و حذف واقعه تاریخی: بعضی از مورخین متأسفانه بنا بر دلایلی واقعه را ناقص روایت کردند و با حذف کردن و سانسور بخش یا عمده ای از واقعه، مخاطب را از اطلاع بر تمامی ابعاد واقعه محروم می کنند.

توجه:

این انواع تحریف به صورت استقراء تام نیست و اگر کسی بیشتر فحص و جستجو کند چه بسا انواع و موارد بیشتر دیگری را پیدا خواهد کرد. نکته بعدی این است که در بررسی موارد اشاره خواهد شد که این مورد از کدام نوع تحریف است، مثلاً به این صورت که این مورد از تحریف نوع اول است. یا این مورد، دو نوع تحریف در آن انجام شده، تحریف نوع اول و چهارم.

دو نکته ضروری:

1 – ما در این رساله به مواردی می پردازیم که اصل آن خبر تحریف شده را به دست آوریم، مثلاً مورخی اسم شخصی را ذکر نمی کند یا کلام فردی را حذف می کند، ولی مورخ دیگر همان واقعه را ذکر و اسم طرف یا کلام فرد را ذکر می کند. به عنوان مثال، مورخی فردی را که پیامبر در واقعه خاص آن را لعن می کند را فلان می آورد، ولی مورخی دیگری اسم آن شخص را ذکر می کند. اما اخباری که تحریف شده اند و کسی اصل آن را بیان نکرده یا به دست ما نرسیده است، مثلاً تمام مورخین گزارشی را تحریف شده ذکر می کنند و در جای دیگر و کتاب دیگر مورخی اصل آن را ذکر نمی کند، ما این موارد را ذکر نکردیم. به عبارت دیگر تمام مورخین و محدثین اهل سنت، دست به دست هم دادند تا واقعه خاص را مبهم و تحریف شده بیان کنند.

به عنوان نمونه ابوداود سجستانی در سنن خود گزارشی می دهد: که عبدالله بن بریده می گوید: فردی از اصحاب پیامبر برای دیدن یکی از صحابه پیامبر به نام فضالة بن عبید، به مصر مسافرت می کند، داخل بر او می شود و به او می گوید: من این همه راه را نیامدم که تو را زیارت کنم! بلکه هدف من این است که روایتی که من و تو از پیامبر اکرم (شنیدیم، این همه راه را آمدم تا بلکه اطلاعاتی درباره آن روایت نزد تو باشد! فضالة گفت: کدام روایت؟ او گفت: روایت کذا و کذا!¹ طبق این گزارش این صحابی این همه طی مسیر کرده تا روایت مهمی را بپرسد ولی ابوداود به جای ذکر روایت، کذا و کذا می آورد و بقیه هم به تبع ابوداود، گزارش را مبهم می آورند که نه کسی توضیحی می دهد و نه حاشیه ای! که ما این موارد را ذکر نمی کنیم.

2 – اینکه بعضی از مورخین واقعه را تحریف و مبهم می کنند ولی مورخ دیگر ذکر می کند، شاید الآن با پیشرفت علم و تکنولوژی، طبیعی به ذهن نرسد که تمام کتب در دسترس مخاطب است و با یک جستجو ساده به تمام نظرات مورخین آگاهی پیدا می کند. اما به نسبت زمان های گذشته کاملاً طبیعی است چون دسترسی به همه کتب و همه مورخین و محدثین برای عموم مخاطبین امکان پذیر نبوده مگر با سفرهای طولانی ومشقت آور، لذا دیده می شود

1 . سلیمان سجستانی، سنن ابي داود، تحقيق سعيد محمد اللحام، دو جلدی، چاپ اول، بیروت، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، 1410 هـ، ج 2، ص 281.

مورخی در بغداد و دیگری در بخارا و دیگری در شامات و ایران و... کتاب می نوشتند و برای مردم آن شهر می خواندند.

3- معرفی و نقد منابع

در این بخش برخی از منابع مهم تاریخی و حدیثی و رجالی که از تحریف در اخبار استفاده کردند را شمرده و نویسندگان و روش آنان را به صورت مختصر ذکر می کنیم:

تاریخ طبری:

اسم اصلی کتاب تاریخ الأمم و الملوک که معروف به تاریخ طبری است. نویسنده این کتاب محمد بن جریر طبری متوفای 310 هجری قمری است. این کتاب جزء کتاب های مهم و مشهور تاریخی می باشد، سبک طبری در تاریخ روش محدثین است که اخبار تاریخ را با سلسله سند و به صورت سال شمار ذکر می کند، وی از وقایع ابتدای خلقت تا سال 302 هجری را گزارش داده است. طبری یکی از علمای بزرگ اهل سنت و فقیه زمان خودش بود، وی علاوه بر تاریخ، محدث و مفسر بزرگی نیز به شمار می رود.

الكامل فی التاريخ:

اثر ابو الحسن علی بن محمد بن محمد بن عبد الکریم شیبانی جزری مشهور به عز الدین ابن اثیر متوفای 630 هجری قمری است. مورخ، ادیب، و محدث بزرگ و صاحب دو کتاب تاریخی الکامل و رجالی أسد الغابة فی معرفة الصحابة است. کتاب وی از کتب معروف و جامع در تاریخ عمومی است که بیشتر آن درباره تاریخ اسلام است که به صورت سال شمار از ابتدای خلقت آغاز و تا سال 628 ادامه می دهد. منبع اصلی وی تا اواخر قرن سوم، تاریخ طبری بوده است اما روش او را در ذکر روایات مختلف درباره يك واقعه رعایت نکرده بلکه کامل ترین روایات را گرفته یا روایتی را که به نظر او درست تر بوده با آنچه خود از منابع دیگر یافته ذکر کرده است.

تاریخ الاسلام:

اسم کامل کتاب تاریخ الاسلام ووفیات المشاهیر والأعلام است، نویسنده این کتاب شمس الدین محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي متوفای 748 است. ذهبی از مورخین و رجالین بزرگ اهل سنت است. او تحصیلات خویش را در چند رشته ادامه داد و در این مدت از بسیاری از محدثان روایت نقل کرد که شمار آن به 1200 نفر می رسد او بعد از بازگشت به دمشق، به عنوان استاد حدیث مطرح گردید و از همه جا برای کسب علم به او مراجعه می کردند، ذهبی کتاب های رجالی متعددی دارد، گاهی از کتاب ها تراجم و گاهی هم مخلوط به حوادث تاریخ، که گسترده ترین آن تاریخ اسلام است، خودش می گوید که این کتاب شامل رخدادهای آغاز تاریخ اسلام تا زمان حیات نویسنده است. در این اثر تاریخ فوت خلفاء، قراء، زهاد، فقهاء، محدثان، علماء، سلاطین، وزراء، نحویان، شعراء و نیز طبقات رواة، شیوخ رواة و بعضی از اخبار مربوط به آنها با عباراتی مختصر آمده است و باز مدعی است که افراد مجهول و گمنام را مورد بررسی قرار نداده است و باز مدعی است برای نوشتن این کتاب از کتابهای متعددی استفاده کرده است. که مهمترین آنها کتاب دلائل النبوة بیهقی و کتاب سیرة النبی ابن اسحاق است.

البدایة و النهایة:

اثر ابوالفداء اسماعیل بن کثیر دمشقی، متوفای 774 هجری قمری است. وی در مقدمه کتاب خود می گوید: این کتاب را از آفرینش عرش، کرسی، آسمان و زمین آغاز کردم و سپس به کیفیت خلقت آدم7 و داستان پیامبران و وقایع بنی اسرائیل و نبوت پیامبر اکرم6 و سیره آن بزرگوار پرداختم و بعد به ذکر اخبار و حوادث تا زمان مان پرداختم و در آخر کتاب با بعث و نشور و احوال روز قیامت تماشای کردم.

السيرة النبوية:

اصل کتاب اثر ابو عبد الله محمد بن إسحاق بن یسار المطلبی، متوفای 151 هجری قمری است که این کتاب اکنون در دسترس نمی باشد. بعد شخصی به نام ابو محمد عبد الملك بن هشام بن ایوب الحمیری متوفای 218 هجری قمری کتاب ابن اسحاق را تهذیب کرد و از اشعار آن کاست که این السيرة النبوية ابن هشام الآن در دسترس ما قرار دارد. ابن هشام علاوه بر تاریخ، ادیب و نحوی و نسب شناس معروفی هم بوده است.

المغازی:

تألیف محمد بن عمر بن واقد متوفای سال 207 هجری قمری است. وی در مدینه به دنیا آمد و به بغداد آمد و از طرف مأمون به قضاوت پرداخت. وی جزء قدیمی ترین مورخین در حوزه اسلام است و کتابش جزء منابع قدیمی در تاریخ و سیره پیامبر اکرم6 می باشد. وی در کتابش غزوات و سرية های پیامبر اکرم6 را گزارش می دهد.

صحیح بخاری:

صحیح بخاری نزد اهل سنت صحیح ترین کتاب بعد از قرآن به شمار می آید. مولف آن محمد بن اسماعیل بن ابراهیم بن مغیره البخاری متوفای سال 256 هجری قمری است. این کتاب در هشت موضوع و شامل 97 کتاب می باشد که خود نویسنده گفته که هر حدیثی که من این جا آورده ام، به صحتش یقین پیدا کردم اما همه احادیث صحیح را نیاوردم تا کتاب طولانی نشود. اینکه کتاب بخاری جزء صحیح ترین کتب می باشد جای تأمل و بررسی دارد چرا که خود علمای رجال اهل سنت اعتراف کردند که بخاری تخصصی در علم رجال نداشته است و در این باره ابن ابی حاتم و خطیب بغدادی کتاب مستقلی با عنوان «بیان خطأ البخاری» و «موضح أوهام البخاری» نگاشته اند و دارقطنی هم در کتاب «الالزامات و التتبع» به پای بخاری پیچیده و نقاط ضعفش را بیان می کند. اما در فقه هم ضعف داشته چنانکه امام سرخسی در کتاب المبسوط اغلاط بخاری را نقل کرده و می گوید علت اینکه او را از شهر بخارا بیرون کردند به خاطر فتوایی بود که می داد که اگر دو تا بچه از شیر یک گاو یا بز بخورند با هم محرم می شوند. ابوفحص هم او را از فتوا دادن نهی کرده بود و گفته بود تو اهلیت فتوا دادن نداری ولی بخاری به این نصیحت اعتنا نکرد تا مردم به خاطر فتوایش او را بیرون کردند. علاوه بر این اشکالات فراوانی در محتویات کتابش وجود دارد.

صحیح مسلم:

تألیف ابوالحسین مسلم بن حجاج بن مسلم النیسابوری، متوفای سال 261 هجری قمری است. رتبه این کتاب نزد اهل سنت بعد از صحیح بخاری است. صحیح مسلم دارای 54 کتاب با ابواب متعدد می باشد. خود نویسنده می گوید از میان سیصد هزار حدیث، تعداد 7275 حدیث را گلچین کردم. در این کتاب نیز اشکالات سندی و دلالی فراوانی وجود دارد.

مسند احمد:

اثر احمد بن محمد بن حنبل، متوفای سال 241 هجری قمری است. مسند کتابی است که موضوعش تنظیم احادیث صحابه است، احمد در کتابش به ترتیب صحابه از عشره مبشره، اهل بیت پیامبر اکرم، اهل بدر، اهل حدیبیه و زنان می پردازد که مجموعاً 40 هزار حدیث را آورده است.

الطبقات الکبری:

تألیف محمد بن سعد، متوفای سال 230 هجری قمری است. طبقات ابن سعد از قدیمی ترین کتاب رجال اهل سنت است که از پیغمبر اکرم و سیره نبی شروع می کند و بعد اصحاب و طبقات آنها و هم چنین زمان و مکان هم در نظر گرفته است مثلاً زمان اسلام آوردن کسانی که در مدینه اسلام آوردند، کسانی که به حبشه هجرت کردند، کسانی که در جنگ شرکت کردند، کسانی که بدری هستند و... در آخر اسم زنان را می برد.

الاستیعاب فی معرفة الاصحاب:

اثر ابو عمر یوسف بن عبدالبر نمری قرطبی متوفای سال 463 هجری قمری است. این کتاب در شرح حال اصحاب و یاران رسول خدا به ترتیب حروف الفبا است که در مجموع به شرح حال 3635 نفر پرداخته است.

سیر اعلام النبلاء:

یکی دیگر از تألیفات شمس الدین ذهبی است. ذهبی در این کتاب از ابتدای اسلام شروع کرده است و صحابه و تابعین و خلفاء و وزراء و قضات و محدثین و فقها و ادبا و لغویان و نحویان و زهاد و فلاسفه و متکلمان تا قرن 8 یعنی سال 700 قمری در 25 طبقه یعنی هر طبقه ای 20 سال آورده است. 2 جلد اول کتاب بیانگر سیره رسول خدا است، از ویژگی های این کتاب توثیقات، تضعیفات و احادیث مربوط به اشخاص است که در آن نقل شده است.